

UZLUKSIZ TA'LIMDA HADISLARNI O'QITISH USULLARI

Saidov O'rolbek

Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti 1-kurs magistranti

Annotatsiya: Ta'lim bosqichlarida hadis va hadishunoslik ilmining rivojlanishi, hadislarining ma'no mohiyati, tarbiyaviy ahamiyati tizimli tarzda berib boriladi. Hadisi sharif har bir fanning tarbiyaviy asosini tashkil etadi. Ushbu maqolada ham uzluksiz ta'lim jarayonida hadislarini o'qitish usullari va inson kamolotida hadislarining ta'limiy - tarbiyaviy o'rni, dars mashg'ulotlarida hadislardan foydalanishning ilmiy-amaliy ahamiyati, darsliklarda berilgan hadis namunalari va ularning mazmun- mohiyati haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: hadis, muhaddis, ta'lim, sinf, hadis ilmi, inson kamoloti, hadis namunalari, sharqona ta'lim va tarbiya

Ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar, jumladan, Kadrlar tayyorlash milliy dasturida belgilangan vazifalarni ro'yobga chiqarish strategik maqsad sifatida huquqiy demokratik davlat va fuqarolik jamiyatini shakllantirishning poydevoriga aylanmoqda. Ushbu maqsadga erishish jamiyatni demokratlashtirish, yangilash, modernizatsiya va isloh qilish bilan bevosita bog'liqdir. Bu yo'lda islom madaniyati namoyandalarining mazmunga boy, keng qamrovga ega bo'lgan tarbiyaviy merosidan to'g'ri hamda oqilona foydalanish, undan namuna olish maqsadida turli yo'nalishdagi o'quv-tarbiya jarayoniga tatbiq etish ijtimoiy-pedagogik ahamiyatga egadir.

Ta'lim tarbiya bilan uzviylikda, yonma yon olib boriluvchi tizimli jarayondir. Sharqona ta'lim - tarbiyaning asosini go'zal odob, husni xulq, tavoze va muoloyimlik tashkil etadi. Yosh avlodni ma'nan sog'lom, yetuk va komil inson qilib tarbiyalash maqsadida ta'lim bosqichlarida hadis va hadishunoslik ilmiga alohida e'tibor

beriladi. Umumta’lim darsliklarida buyuk ajdodlarimizning hikmatli so‘zlari, ibratli hayoti o‘rnak maqsadida berib boriladi. Zero, olimlarimiz ta’kidlaganlaridek, bolaga berilgan bilim uni ko‘rib, eshitib, amalda bajargandagina mustahkam bo‘ladi.

Sharq xalqlarida qadimdan farzand tarbiyasiga alohida e’tibor qaratib kelingan. Shu sabab, uzluksiz ta’lim jarayonida hadis va hadisshunoslik ilmiga ham alohida e’tibor berib kelinmoqda, xususan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Diniy-ma’rifiy soha faoliyatini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 2018 yil 16 apreldagi PF- 5416-son Farmoniga muvofiq islom dini va hadis ilmi rivojiga beqiyos hissa qo‘shgan buyuk ajdodlarimizning boy merosini chuqur o‘rganish, ular tomonidan asos solingan hadis maktablari faoliyatini qayta tiklash va rivojlantirish, ular qoldirgan boy ilmiy merosni o‘rganish, tadqiq qilish orqali xalqimiz va keng jamoatchilikka yetkazish va targ‘ib qilish, xususan hadis va unga doir ilmlarni chuqur o‘zlashtirgan yetuk mutaxassislarni tayyorlash maqsadida **Hadis ilmi maktabi** tashkil etilganligi fikrimizning yorqin dalili bo‘la oladi³⁹.

Hadis ilmi maktabida o‘qish muddati 5 yil bo‘lib, “Hadis ilmlari, diniy fanlar mutaxassisi va arab tili o‘qituvchisi” mutaxassisligi bo‘yicha oliy ma’lumotli kadrlar tayyorlaydi. Maktabda mataxassislik fanlarini o‘qitish ustoz-shogird an’anasi asosida mazkur fan bo‘yicha ruxsati (ijozasi) mavjud Respublikamiz va xorijlik malakali pedagog o‘qituvchilar tomonidan amalga oshiriladi.

Boshlang‘ich sinf o‘qish darslarida hadislardan namunalar rivoyatlar misolida beriladi: Masalan 3-sinf o‘qish kitobining “Go‘zal fazilat – inson husni” bo‘limida “Onani rozi qilish haqida” hadis berilgan. Bu hadis tarbiyaviy ahamiyatga ega bo‘lib, onani rozi qilish eng muqaddas burch ekanligi uqtiriladi: “Bir kishi Rasulullohdan: “Men yaxshiligimni kimga qilsam bo‘ladi?” – deb so‘rabdi. “Onangga”, – debdilar Rasululloh. U kishi shu savolni uch marotaba qaytaribdi. Rasululloh “Onangga”, deyaveribdilar. To‘rtinchi marotaba so‘rabdi. Shunda: ”Otangga va yaqin bo‘lgan qarindoshlaringga! – debdilar Rasululloh⁴⁰.

³⁹ Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 02.11.2018-y., 09/18/896/2148-son; 29.09.2020-y., 09/20/593/1340-son; Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 05.04.2022-y., 09/22/153/0266-son

⁴⁰ O‘qish kitobi [Matn]:3-sinf uchun darslik / M.Umarova, X.Hamroqulova, R.Tojiboyeva;mas’ul muharrir N. Karimov 3-nashri. – Toshkent:„O‘qituvchi“ NMIU, 2016. – 70 b.

Ushbu darslikda “Qirq hadis“ tarkibiga kiruvchi “O‘g‘lon” nomli rivoyat ham uchraydi. Bu rivoyat hazrati payg‘ambarimizning mana bu ajoyib hadislarini yodga soladi: “Hech bir farzand otasining haqini to‘la o‘tay olmaydi. Faqat qul bo‘lsa-yu, uni sotib olib ozod etsa, o‘shandagina haqini o‘tagan bo‘ladi⁴¹”.

Umumta’lim darsliklarida hadis va hadisshunoslik ilmi haqidagi ma’lumotlar asosan 5-sinf adabiyot darsligida uchraydi. 5-sinf adabiyot darsligida Imom al-Buxoriyning hayot yo‘li va uning “Al-jome’ as - sahih” to‘plami tarkibiga kiruvchi hadislardan namunalar berilgan va uch darsga taqsimlangan:

- Imom Buxoriyning hayoti;
- hadislar tahlili;
- nazariy ma’lumot (Hadislar).

Hadis – islom dinida Qur’oni Karimdan keyin turuvchi ikkinchi muqaddas manba bo‘lib, Muhammad alayhissalomning hayoti va faoliyati, uning diniy va axloqiy ko‘rsatmalarini o‘z ichiga oladi. Muhammad payg‘ambar biror gap aytgan, biror ish qilib ko‘rsatgan yoki boshqalar qilgan biron-bir ishni ko‘rib turib, uni man etmagan bo‘lsa, ana shu uch holat sunnat hisoblanadi. Ana shunday xatti-harakatlar yoki ko‘rsatmalar majmui hadis deb yuritiladi. Hadislarda islom dinining qonun-qoidalari bilan birgalikda insoniy fazilatlar ham keng tashviq qilinadi. Razolat, kibr-u havo, adovat, hasad, xiyonat, yolg‘onchilik, fitna-fasod, zulm kabi illatlarga nafrat tuyg‘ulari ifodalangan⁴².

Darslik tarkibiga “Al-jome’ as-sahih” [hadis (Al-jome’ as-sahih). 1–2-jildlar. – T.: O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi», 1997.]dan: “Salom berish islom amallaridandir”, “G‘azabni bosmoq haqida”, “Yetim boqqan odamning fazilati”, “Ilmning fazilati to‘g‘risida”, “Allohning ilm to‘g‘risida nozil qilgan kalomi”, “Ilm o‘rganmoq va ilm o‘rgatmoqning fazilati”, “Yaxshi muomala qilinmog‘iga kim haqliroq?”, “Odam ota-onasini haqorat qilmaydi!”, “Qarindoshlariga mehr-oqibatli odamning rizqi ulug‘ bo‘lmog‘i haqida”, “Barcha ishda xushmuomalalik darkorligi

⁴¹ O‘qish kitobi [Matn]:3-sinf uchun darslik / M.Umarova, X.Hamroqulova, R.Tojiboyeva;mas’ul muharrir N. Karimov 3-nashri. – Toshkent,„O‘qituvchi“ NMIU, 2016. – 70 b.

⁴² Adabiyot: Umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 5-sinfi uchun darslik. I qism / S. Ahmedov, b. Qosimov, R. Qo‘chqorov, Sh. Rizayev. – T.: «Sharq», 2015. – 32 b.

haqida”, “Kibr haqida bolaga rahmdillik qilmoq, uni o‘pib quchoqlamoqlik haqida”, “Ilm-u hikmatni orzu qilmoq”, “Qarindoshlariga zakot bermoq haqida”, “Mo‘minlarning bir-birlariga ko‘maklashmoqlari (lozimligi) haqida”, “Mehmonning mezbonga: “Sen yemaguningcha men ham yemayman», – deb aytmog‘i haqida”, “Riyo va shuhratparastlik haqida” va “Zolim kimdir?⁴³” nomli hadislar kiritilgan bo‘lib har bir hadisdan so‘ng savol va topshiriqlar berilgan.

Yuqori sinflarda hadislar xulosa sifatida savol va topshiriqlarda aks etgan. Bunda o‘quvchilar izlanib asar mazmunini biror hadis bilan bog‘lashlari zarur bo‘ladi.

Adabiyot darslarida hadislarini o‘qitish usullari mavzusi hamisha dolzarb bo‘lib kelgan, boisi hadislarini o‘qitmoq, o‘rgatmoq pedagogdan katta tajriba va bilim talab qiladi. Qur‘oni karimdan keyin turadigan ikkinchi muqaddas manba bu hadis hisoblanadi. Shu bois, ustozlar ham diniy, ham dunyoviy bilimlarga ega bo‘lmog‘i, har bir hadis ma‘no mohiyatini to‘liq va aniq ochib bermog‘i lozim.

I-IV sinflarda hadislarini o‘qitishda ham yangi zamonaviy pedagogik texnologiyalarning bir qancha usullarini qo‘llash mumkin. Albatta bu usullardan foydalanishda o‘quvchilarning yoshi, fikrlash doirasi va dunyoqarashiga e‘tibor qaratish lozim. Hadislarini o‘qitish I-II sinflardagiga nisbatan III-IV sinflarda ko‘proq amalga oshiriladi. Shu nuqtai nazardan I-II sinflarda ko‘proq hadislarini o‘qitishni turli didaktik o‘yinlarga bog‘lab o‘tish maqsadga muvofiq. Bunda didaktik o‘yinlar soddaroq va izchil bo‘lishi lozim.

“**Zinama-zina**”, “**Bilimdonlar ringi**”, “**Kim eng bilag‘on?**” kabi o‘yin, musobaqa usulidagi darslar bolalarni qiziqtirishga hamda ta‘lim samaradorligiga xizmat qiladi.

“**Venn diagrammasi**” ushbu usulni ikki hadisni qiyosiy tahlil qilish maqsadida qo‘llash mumkin:

1. Beshikdan qabrgacha ilm izla.

⁴³ Adabiyot: Umumiy o‘rta ta‘lim maktablarining 5-sinfi uchun darslik. I qism / S. Ahmedov, B. Qosimov, R. Qo‘chqorov, Sh. Rizayev. – T.: «Sharq», 2015. – 24-30 betlar.

2. Ilm olmoqlik har bir musulmon uchun farzdur.

O‘quvchilar ushbu ikki hadisning umumiy va farqli jihatlarini aytishlari lozim bo‘ladi.

Xulosa o‘rnida shuni aytishimiz mumkinki, darsliklarga hadislarini kiritilishidan ko‘zlangan maqsad o‘quvchilarni dinimizning muqaddas manbalaridan boxabar qilish, ularning ongida qadriyatlarimizga bo‘lgan hurmat ruhini yanada oshirishdir. Biroq hadislarini uzviylik va uzliksizlikda o‘qitish bizning darsliklarda yetarlicha yo‘lga qo‘yilmagan. Hadislarining asosiy qismi 5-sinf darsligiga kiritilishining o‘zida ham biroz kamchilik bor, nazarimizda. 5-sinf o‘quvchisiga ularning mag‘zini chaqish mushkullik tug‘diradi. Masalan, “Qarindoshlariga zakot bermoq haqda”gi hadisda zakot so‘zi izohlanmagan. Hadislar miqdori va mazmuniga biroz e‘tibor berilsa, murakkab tushunchalar, izohlansa maqsadga muvofiq bo‘lar edi. 5- sinf adabiyot darsligiga kiritilgan Al Buxoriyning hayoti va ijodi ham juda murakkab tarzda berilgan. Yoshiga mos tarzda soddalashtirish zarur. Hadislardan na‘munalar 6-sinfdan 11-sinf darsliklarigacha kiritilishi va oddiydan murakkabga tomon ko‘tarilib borishi lozim. O‘quvchilar yoshiga, dunyoqarashiga mos, masalan, vatanparvarlik, bilim olish, ota – onaga hurmat, mehr-oqibat, aka-ukalik munosabatlari, oila haqidagi hadislar tanlansa maqsadga muvofiq bo‘lar edi. O‘quvchi faqatgina mana shu hadisni o‘qish bilan cheklanmasligi mkerak. Buning uchun o‘qituvchidan pedagogic mahorat talab etiladi. O‘quvchi hadisni ma‘nosini aytish chog‘ida undan o‘qituvchi shu hadis mazmuniga dahldor maqollar aytishini, biror asar bilan bog‘lashini so‘rashi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Adabiyot: Umumiy o‘rta ta‘lim maktablarining 5-sinfi uchun darslik. I qism/ S. Ahmedov, B. Qosimov, R. Qo‘chqorov, Sh. Rizayev. – T.: «Sharq», 2015. – 176 b
2. Ro‘zieva D., Usmonboeva M., Holiqova Z. Interfaol metodlar: mohiyati va qo‘llanilishi. – T.: Nizomiy nomidagi TDPU, 2013.